

УДК 336:631.11

*О. В. Ходаківська,**д. е. н., професор, член-кореспондент НААН, заступник директора,
Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки"*

ORCID ID: 0000-0002-9427-9561

*А. Д. Тулуш,**к. е. н., старший науковий співробітник, завідувач відділу фінансово-кредитної
та податкової політики, Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки"*

ORCID ID: 0000-0002-3922-5245

*М. І. Пугачов,**д. е. н., професор, академік НААН, заступник директора, Національний науковий центр
"Інститут аграрної економіки"*

ORCID ID: 0000-0002-7507-5870

*М. В. Крушельницький,**к. е. н., старший науковий співробітник відділу організації менеджменту, публічного управління
та адміністрування, Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки"*

ORCID ID: 0000-0001-5028-6068

DOI: 10.32702/2306-6806.2021.9.45

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ ВПЛИВУ КАРАНТИННИХ ЗАХОДІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПОШИРЕННЯМ COVID-19, НА ФІНАНСОВУ СКЛАДОВУ АГРАРНОЇ ЕКОНОМІКИ

*О. Khodakivska,**Doctor of Economic Sciences, Professor, Corresponding Member of NAAS, Deputy Director
of Scientific and Project Work, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics"**L. Tulush,**PhD in Economics, Senior Researcher, Head of the Department of Financial-Credit and Tax Policy, National Scientific
Centre "Institute of Agrarian Economics"**M. Pugachov,**Doctor of Economic Sciences, Professor, Academician of NAAS, Deputy Director of Scientific Work, National Scientific
Centre "Institute of Agrarian Economics"**M. Krushelnytskyi,**PhD in Economics, Senior Researcher of the Department of Management Organization, Public Governance and
Administration, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics"*

METHODOLOGICAL APPROACHES TO ASSESSING THE IMPACT OF QUARANTINE MEASURES
RELATED TO THE SPREAD OF COVID-19 ON THE FINANCIAL COMPONENT OF THE
AGRICULTURAL ECONOMY

Карантинні заходи здійснюють суттєвий вплив на економічні процеси, що призводить до змін у фінансовому забезпеченні суб'єктів господарювання. Метою дослідження є опрацювання методологічних засад оцінювання впливу карантинних заходів, пов'язаних з COVID-19, на функціонування аграрного сектору економіки. Авторами систематизовано форми та напрями впливу карантинних заходів як безпосередньо на функціонування аграрного сектору економіки, так і на фінансову систему держави. Адже остання включає в себе систему фінансових регуляторів, за рахунок яких здійснюється вплив на економічні процеси загалом та в галузі сільського господарства зокрема. Від ефективності застосування таких регу-

ляторів залежать темпи розвитку аграрної галузі економіки. Визначений у статті перелік індикаторів-показників для глибокої оцінки кожного блоку фінансової складової аграрної економіки (фінансове забезпечення, кредитне забезпечення, державна фінансова підтримка, податкове регулювання, страховий захист, соціальні трансферти) дає змогу всебічно підійти до моделювання сценаріїв розвитку фінансового забезпечення аграрних підприємств в умовах дії карантинних заходів. Запропоновані в цьому дослідженні методологічні підходи до оцінювання впливу карантинних заходів, пов'язаних з COVID-19, на фінансову складову аграрного сектору економіки дозволяють виявити ризики зниження фінансового потенціалу сільськогосподарських виробників та обґрунтувати стратегічні напрями посилення їх фінансової безпеки.

Quarantine measures have a significant impact on economic processes, which leads to changes in the financial security of economic entities. The purpose of this study is to develop a methodological framework for assessing the impact of quarantine measures related to COVID-19 on the functioning of the agricultural sector of the economy. The authors systematize the forms and directions of the impact of quarantine measures both directly on the functioning of the agricultural sector of the economy and on the financial system of the state. Because financial system of the state includes a system of financial regulators, through which the impact on economic processes is exercised in general and in agriculture in particular. The pace of development of the agricultural sector depends on the effectiveness of such regulators. It was proved that the impact of quarantine measures related to the spread of COVID-19 on the financial component of the agricultural economy should be investigated by the following key blocks: financial provision, credit provision, state financial support, tax regulation, insurance protection, social transfers. Since the activities of agricultural enterprises are quite risky, and its results depend on a number of external unregulated factors, it is advisable to forecast the formation and use of financial resources and their profitability by the method of simulation. The list of indicators defined in the article for in-depth assessment of each block of the financial component of the agricultural economy provides a comprehensive approach to modeling scenarios for financial support of agricultural enterprises under the conditions of quarantine measures. The methodological approaches proposed in this study to assess the impact of quarantine measures related to COVID-19 on the financial component of the agricultural sector of the economy allow to identify risks of reducing the financial potential of agricultural enterprises and justify strategic directions to strengthen their financial security. In the case of long-term application of quarantine measures, insurance is not able to compensate businesses for lost income, so the state must create conditions for industry development, implementation of processing, new types of agricultural business, protection of farmers and industry reform.

Ключові слова: аграрна галузь, фінансове забезпечення, кредитне забезпечення, державна фінансова підтримка, податкове регулювання, страховий захист, соціальні трансферти, карантинні заходи.

Key words: agricultural sector, financial provision, credit provision, state financial support, tax regulation, insurance protection, social transfers, quarantine measures.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Пандемія коронавірусу, яка розпочалася на початку 2020 року, спричинила суттєвий вплив на всі сфери життєдіяльності людей у всьому світі. Наразі ще важко повністю оцінити матеріальні та нематеріальні втрати, оскільки пандемія ще далека від свого завершення. Однак уже сьогодні відзначаємо такі основні наслідки пандемії, як суттєве скорочення світової економіки, збільшення рівня безробіття, занепад багатьох галузей промисловості, культури і мистецтва, туризму, переформатування освітнього процесу тощо [1].

Сьогодні вже загальновизнано, що пандемія вірусу COVID-19 та пов'язані з нею карантинні заходи, передусім локдаун, здійснюють суттєвий вплив на економічні процеси. При цьому вплив карантинних заходів на різні галузі економіки є неоднаковим і в першу чергу залежить від специфіки функціонування певної сфери діяльності. Тому в цьому дослідженні основна увага приділятиметься формам впливу карантинних заходів та поширення COVID-19 на фінансовий механізм функціонування аграрного сектору та оцінці наслідків такого впливу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Нині досліджень, присвячених оцінці впливу карантинних заходів, пов'язаних з COVID-19, на аграрний сектор економіки та продовольчу безпеку держави, ще досить мало.

Характеризуючи зміст наявних досліджень на зазначену тематику, варто відзначити такі акценти.

Автори дослідження "Перспективи товарних ринків: вплив COVID-19", проведеного представниками Світового Банку [2], аналізують вплив карантинних заходів на цінову ситуацію на аграрному ринку. При цьому зазначається, що в перші місяці після запровадження карантинних заходів ціни на більшість сільськогосподарських товарів загалом залишалися стабільними.

Однак на деяких ринках за декілька місяців почали "гиснути" численні фактори — в першу чергу широко вжиті заходи щодо стримування поширення пандемії COVID-19.

Стабільність цін на аграрних ринках дослідники пов'язують з дією "традиційних" чинників, які включають у себе високий рівень запасу (третій за величиною рівень

у новітній історії) та рекордне виробництво деяких зернових через сприятливих погодних умов у ключових регіонах-виробниках.

Водночас, на їх думку, поширення пандемії COVID-19 розширило та "збагатило" набір факторів: більш слабкий попит, різке зниження витрат на матеріально-технічні ресурси (насамперед — енергію та добрива), запровадження торгових обмежень, збої в ланцюжках поставок (як на вході, так і на виході) та здійснення "панічних" покупок.

Відмічається, що прогнози цін на сільськогосподарську продукцію є ускладненими внаслідок наявності численних ризиків, пов'язаних головним чином, із очікуванням тривалості та "глибини" пандемії, а також від того, наскільки швидко будуть скасовані заходи щодо "пом'якшення" наслідків карантинних заходів.

Автори вітчизняного дослідження "Наслідки епідемії COVID-19 та карантинних заходів для провідних секторів економіки України" [3] відзначають, що сільське господарство, як бізнес "на відкритому повітрі" з мінімальною кількістю людського ресурсу, відчуває карантинні обмеження найменше за інші сектори економіки.

Причому найкраще почувають себе представники великих агрохолдингів. Карантинні заходи, пов'язані з поширенням коронавірусу, не вплинули на капіталізацію українських публічних агрокомпаній — їх акції на біржі піднялись до рівня лютого 2020 р.

Натомість найбільших втрат зазнають малі та середні фермерські господарства. Адже серед адміністративних заходів, що застосовувались під час карантину та безпосередньо вплинули на розвиток сільського господарства, дослідники виділяють закриття продовольчих ринків у березні — травні 2020 р. Унаслідок таких дій дрібні сільгосптоваровиробники були позбавлені можливості реалізувати вирощену продукцію і не отримали належних доходів.

Враховуючи, що, за експертними оцінками, саме на продовольчих ринках реалізується до 85 % ранніх овочів і ягід, це зумовило проблеми із збутом вирощеної продукції, позбавило споживачів джерел постачання продовольчими товарами і поставило у скрутне фінансове становище дрібних фермерів.

Натомість великі торговельні мережі та крупні закупівельні фірми, під час дії карантинних обмежень карантину підвищили ціни на продукти харчування. Це мало наслідком зменшення попиту з боку населення, а також поступову зміну структури галузі, через зменшення суб'єктів виробництва сільськогосподарської продукції та, особливо, її реалізації.

Саме цим фактором, на думку дослідників, обумовлене перевищення цін на продукти сільського господарства в Україні у квітні — травні на 20—30% — за різними продовольчими групами — порівняно з країнами ЄС.

Дослідники відмічають, що ситуація, яка склалася внаслідок карантинних обмежень, містить загрози, пов'язані з погіршенням рівня продовольчої безпеки України, руйнуванням дрібного аграрного бізнесу, загостренням соціальної напруженості, тінізацією ринку агропродукції, що погіршує можливості протиепідемічного контролю цього процесу, провокує зростання цін на агропродукцію у торговельних мережах, стимулює її імпорт.

Зокреми висновками дослідників складно погодитись, особливо з огляду на те, що частково прогнозований період вже закінчився і можна оцінити їх точність. Зокрема, не справдилися побоювання, що обмеження можливості закупівлі саджанців плодоягідних культур матиме наслідком суттєве скорочення обсягів збору та реалізації врожаю в цьому секторі влітку-восени 2020 року та неможливість заготівлі плодово-овочевої продукції на наступний сезон, що відтворюватиме ситуацію дефіциту.

Також недостатньо обґрунтованим є висновок про те, що відсутність коштів у фермерів суттєво ускладнить посівну кампанію, а це в свою чергу зменшить пропозицію сільськогосподарської продукції.

Натомість доречним є висновок про те, що відсутність обігових коштів в сільгосптоваровиробників негативно позначиться на супутній галузі — поставках сільськогосподарської техніки. Натомість із твердженням про те, що в умовах карантинних заходів подальший розвиток отримають лізингові схеми купівлі-продажу сільськогосподарської техніки складно погодитись, і це підтверджується наявною ситуацією на ринку сільгосптехніки.

Більш доречним є припущення про те, що сільгосптоваровиробники в умовах зниження рівня доходів та зменшення доступу до кредитних ресурсів за прийнятною ціною почнуть економити на дотриманні агротехнологій та оновлення парку сільгосптехніки та обладнання.

Цілком погоджуємось із твердженням авторів значеного дослідження відносно того, що внаслідок глобальної пандемії та обмежень, пов'язаних з нею, аграрний бізнес стане ще більш значущим для української економіки.

Автори консенсус-прогнозу "Україна: вплив COVID-19 на економіку і суспільство" [4] зазначають, що найбільш дієвими кроками для відновлення виробництва, які найбільше постраждали від запровадження карантинних заходів, у постпандемічний період в Україні, повинні стати запровадження податкових пільг на період не менше двох років, підвищення рівня їх фінансового забезпечення за рахунок державної фінансової підтримки, а також відновлення державного замовлення на окремі товари.

Дослідники ОЕСД у своїй праці "COVID-19 у країнах Центральної Азії: наслідки та політичні заходи у відповідь на загрози" [5] вказують на те, що для забезпечення стійкого відновлення необхідно знизити рівень економічної невизначеності. Попри існування глобальних чинників ризику, впоратися з якими окремим державам досить непросто, повинні вживатися заходи, спрямовані на зниження витрат, пов'язаних з економічною невизначеністю — передусім у сфері торговельної політики та спеціальних протекціоністських заходів.

Зазначається, що хоча більшість країн Центральної Азії і ввели обмеження та заборони на експорт основних видів сільськогосподарської продукції в період карантину в рамках забезпечення продовольчої безпеки, ці заходи повинні бути скасовані. Це необхідно для запобігання руйнування структури регіональної торгівлі та виробничо-збутових ланцюжків.

У дослідженні відмічається, що подальші протекціоністські заходи можуть виявитися непродуктивними, оскільки вони призведуть до додаткових витрат для компаній і споживачів, що погіршить перспективи відновлення і збільшить потребу компаній і споживачів у додаткових обсягах державної підтримки. Тому необхідно відмовитись від політики запровадження нових тарифів або заходів щодо обмеження торгівлі, в тому числі й сільськогосподарською продукцією.

Оцінка впливу карантинних заходів, пов'язаних із COVID-19 на аграрний сектор економіки набуває особливого значення для України як для країни із сировинною моделлю економіки, для якої галузь сільського господарства має вагомий значення.

У зв'язку з цим, метою даного дослідження є опрацювання методологічних засад оцінювання впливу карантинних заходів, пов'язаних з COVID-19, на функціонування аграрного сектору економіки.

Реалізація поставленої мети відбувається через систематизацію форм та напрямів впливу карантинних заходів як безпосередньо на функціонування аграрного сектору економіки, так і на фінансову систему держави. Адже остання включає в себе систему фінансо-

вих регуляторів, за рахунок яких здійснюється вплив на економічні процеси загалом та в галузі сільського господарства зокрема. Від ефективності застосування таких регуляторів залежать темпи розвитку аграрної галузі економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Важливою складовою даного дослідження є оцінка впливу карантинних заходів, пов'язаних із поширенням COVID-19, на фінансову систему країни — передусім на її монетарну та фіскальну складові.

Вплив карантинних заходів, пов'язаних із поширенням COVID-19, на фінансову складову аграрної економіки доцільно досліджувати за такими ключовими блоками:

— фінансове забезпечення — можливість генерування доходів в обсягах, необхідних для покриття потреби у фінансових ресурсах за рахунок внутрішніх джерел, а також можливість їх залучення на фінансових ринках для фінансування операційної та інвестиційної діяльності;

— кредитне забезпечення — можливість залучення позикових (кредитних) ресурсів на прийнятних умовах (за термінами та вартістю);

— державна фінансова підтримка — можливість поліпшення рівня фінансового забезпечення за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів;

— податкове регулювання — рівень фінансування суб'єктами агропро-мислового виробництва потреб розвитку територіальних громад та держави;

— страховий захист — зміна доступності страхового забезпечення;

— соціальні трансферти — зміна обсягів соціальних виплат у зв'язку зі змінами в трудовій зайнятості та рівні доходів сільського населення.

У рамках сформованих ключових блоків будуть досліджуватись форми та напрями впливу карантинних заходів та визначатись основні індикатори оцінювання такого впливу.

Блок 1. Фінансового забезпечення сільгосптоваровиробників

У рамках дослідження даного блоку доцільно опрацювати вплив карантинних заходів на такі ключові економічні показники:

1.1. рівень доходів сільгосптоваровиробників — причому відповідна оцінка повинна проводитись у розрізі окремих їх груп, оскільки в залежності від категорії сільгосптоваровиробників відповідний вплив може суттєво відрізнятись.

1.2. рівень рентабельності сільгоспдіяльності — як похідна від попереднього показника, що визначає можливість для генерування необхідного обсягу прибутку як основного джерела самофінансування.

1.3. Збільшення рівня витрат сільгосптоваровиробників — як наслідок ускладнення їх матеріально-технічного забезпечення у зв'язку із запровадженням карантинних заходів.

1.4. Збільшення трансакційних витрат, пов'язаних із залученням фінансових ресурсів сільгосптоваровиробниками на фінансових ринках.

Характеристика показників Блоку 1.

1.1. Рівень доходів сільгосптоваровиробників є похідною від обсягу реалізації сільгосппродукції та рівня цін на неї.

Вплив карантинних заходів на обсяг реалізації сільгосппродукції залежить насамперед від спрямованості відповідної продукції — постачання на зовнішні ринки (експорт) чи постачання на внутрішній ринок (внутрішнє споживання).

Він визначається станом відповідних ринків, тобто наскільки пандемія COVID-19 вплинула на їх ємність та зниження купівельної спроможності населення, також вжитих відповідними урядами заходів щодо підтримки їх доходів.

З огляду на наявне розшарування сільгосптоваровиробників з огляду на спрямованість виробленої ними продукції, наслідки впливу карантинних заходів можуть суттєво відрізнятись у залежності від їх приналежності до тієї чи іншої категорії.

Слід взяти до уваги те, що в Україні сформувалась досить специфічна структура аграрного виробництва, відповідно до якої:

— більшість сільгоспідприємств, передусім великі (зокрема агроструктури, що входять до складу агрохолдингів) та середні підприємства орієнтовані на виробництво експортноорієнтованої сільгосппродукції (сопляшник, пшениця, кукурудза, м'ясо птиці тощо);

— малі сільгосптоваровиробники, передусім невеликі фермерські господарства орієнтуються на виробництво нішевих видів сільгосппродукції (призначених для виробництва круп, а також ягоди, фрукти, овочі (в тому числі зелень), які призначені для задоволення потреб внутрішнього ринку.

Відповідно, рівень доходів сільгоспідприємств в умовах пандемії визначається станом зовнішніх ринків — насамперед тих, де представлена вітчизняна аграрна продукція.

Натомість рівень доходів дрібних сільгосптоваровиробників визначається платоспроможністю вітчизняних покупців та рівнем їх державної фінансової підтримки.

Методологією дослідження передбачається узагальнення:

— стану зовнішніх ринків продовольчих ринків, на які активно постачається вітчизняна сільгосппродукція;

— стану внутрішніх продовольчих ринків та оцінка зміна рівня купівельної спроможності покупців у розрізі окремих ринків.

У якості індикаторів впливу карантинних факторів по даному блоку будуть застосовуватись такі:

— зміна обсягів постачання сільгосппродукції на зовнішні ринки;

— зміна структури доходів сільгосптоваровиробників, зумовленої впливом карантинних заходів;

— зміна географії поставок;

— розрахункові показники зміни доходності сільгоспвиробництва;

— зміна цін на основні матеріально-технічні ресурси, що використовуються для сільгоспвиробництва.

Також використовуватиметься анкетування для оцінки впливу даного блоку на зміну доходності сільгоспвиробництва.

Невід'ємною складовою даного блоку є оцінка заходів держави щодо підтримання купівельної спроможності населення. Продукти харчування належать до товарів першої необхідності, які, за наявності відповідного рівня доходів, придбаються насамперед.

Підтримуючи рівень доходів осіб, які втратили постійне джерело доходів внаслідок застосування карантинних заходів, держава фактично в непрямий спосіб фінансує виробників продовольчих товарів та рітейлерів, а через них — і сільгосптоваровиробників (як власних, так і зарубіжних).

У цьому контексті необхідно оцінити ефективність заходів щодо підтримки рівня доходів осіб, які втратили постійне джерело їх отримання. Причому такі заходи можуть передбачати, як прямі бюджетні виплати, так і виплати, що здійснюються за рахунок Фонду зайнятості.

Індикаторами цього напряму дослідження виступатимуть:

— обсяги бюджетних та позабюджетних виплат особам, що втратили джерело доходів у зв'язку із пандемією корона вірусу;

— частка коштів державної підтримки в сукупних ресурсах домогосподарств, що зазнали впливу карантинних заходів;

— зміна обсягів реалізації продуктів харчування за всіма каналами постачання.

1.2. Рівень рентабельності визначає можливості сільгосптоваровиробників щодо забезпечення потреби у фінансових ресурсах за рахунок внутрішніх ресурсів.

Генерування доходу ще не означає наявності прибутку, причому саме останній дозволяє формувати фінансовий ресурс для самофінансування сільгосптоваровиробників.

У якості індикаторів впливу карантинних факторів по цьому блоку будуть застосовуватись такі:

- зміна рівня рентабельності діяльності — в розрізі окремих категорій сільгосптоваровиробників (загалом та по окремих видах продукції);
- факторний аналіз зміни рентабельності діяльності сільгосптоваровиробників;
- оцінка впливу карантинних заходів на зміну рентабельності виробництва окремих видів сільгосппродукції.

1.3. Збільшення рівня витрат сільгосптоваровиробників.

У зв'язку із запровадженням карантинних заходів виникають ускладнення з матеріально-технічних забезпеченням, у тому числі й сільгосптоваровиробників.

Крім того, необхідність дотримання проти епідеміологічних заходів зумовлює підвищення витрат, пов'язаних зі збутом продукції — особливо, коли йде мова про поставки продуктів харчування.

У якості індикаторів впливу карантинних факторів по даному блоку будуть застосовуватись такі:

- зміна рівня матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарського виробництва;
- зміна рівня цін на матеріально-технічні ресурси для сільського господарства;
- зміна рівня витрат, пов'язаних зі збутом сільгосппродукції та продуктів її переробки;
- факторний аналіз зміни рівня витрат на виробництво сільгосппродукції у зв'язку із запровадженням карантинних заходів.

1.4. Збільшення трансакційних витрат, пов'язаних із залученням фінансових ресурсів сільгосптоваровиробниками.

Частина сільгосптоваровиробників, передусім вертикально інтегрованих аграрних структур — залучають фінансові ресурси ззовні, через інструменти власного капіталу (IPO, SPO).

У такому випадку, вони є залежними від стану відповідних фінансових ринків, на яких можна залучити необхідні фінансові ресурси ззовні для фінансування потреб власного розвитку.

З огляду на наявність карантинних заходів, загальний обсяг фінансових ресурсів, які обертаються на відповідних фінансових ринках, повинен зменшитись. Це автоматично здорожує вартість таких фінансових ресурсів (залучених через інструменти власного капіталу).

Крім того, у зв'язку із пандемією COVID-19, зростає рівень фінансових ризиків, пов'язаних із інвестуванням шляхом використання подібних фінансових інструментів — передусім через зростання ризиків, пов'язаних із діяльністю емітента корпоративних прав.

Як наслідок, нові залучення капіталу для сільгосптоваровиробників стають більш дорогими, ніж ті, що залучались ними до пандемії COVID-19.

Також варто звернути увагу на те, що в умовах карантинних заходів та погіршення ситуації на фінансових ринках інвестори можуть не лише зменшити обсяги інвестиційної активності, а в відмовитись від вже здійснених інвестицій.

У такому випадку на ринок будуть спрямовані придбані раніше інструменти власного капіталу, що може призвести до їх знецінення.

Для упередження таких негативних наслідків сільгоспідприємствам доведеться викуповувати їх з метою забезпечення їх ліквідності та збереження поточної ринкової вартості.

У якості індикаторів впливу карантинних факторів по цьому блоку будуть застосовуватись такі:

- динаміка ринкових курсів акцій українських аграрних компаній на європейських фондових ринках;
- зміна обсягів залучення фінансових ресурсів сільгоспідприємствами за рахунок використання інструментів власного капіталу;
- наявність випадків викупування сільгоспідприємствами власних акцій або дострокового погашення фінансових зобов'язань внаслідок зміни настроїв інвеститорів.

Блок 2. Кредитне забезпечення сільгосптоваровиробників

У процесі опрацювання даного блоку буде визначено вплив карантинних заходів на зміну рівня кредитного забезпечення сільгосптоваровиробників.

Сільськогосподарське виробництво в силу своєї специфіки (передусім сезонності) є неможливим без залучення кредитних ресурсів.

В умовах пандемії вартість кредитного ресурсу зростає, оскільки відбувається "ефект заміщення". Останній має місце тоді, коли держава, яка потребує суттєвих фінансових ресурсів для здійснення заходів з мінімізації негативних наслідків обмежувальних заходів, "витісняє" представників реального сектору економіки — зокрема аграрного — із кредитного ринку.

Це відбувається тоді, коли держава виходить із пропозицією ОВДП із привабливою доходністю, а банки, замість того, щоб кредитувати підприємства, переорієнтовуються на придбання ОВДП. Суттєво зменшуючи свої кредитні можливості. Оскільки держава є першокласним позичальником, а ставки по ОВДФ є досить привабливими, логіка банків є досить прогнозованою.

Крім того, від придбання державних ОВДП банки отримують й інші переваги, зокрема можливість отримання рефінансування НБУ під заставу державних ОВДП, Держава вимушена вдаватись до таких операцій з огляду на таке:

— з одного боку, обсяг податкових надходжень в умовах карантинних заходів суттєво знижується — господарська активність знижується, значна частина платників припиняє діяльність, іншій частині платників необхідно списати або, як мінімум, відтермінувати сплату податкових зобов'язань.

— з іншого боку, зростає необхідність державної підтримки економіки — зокрема, здійснення виплат по безробіттю, інших форм компенсації фізичним особам втрачених доходів внаслідок звільнення або переведення на неповну зайнятість, а також стимулювання розвитку ключових секторів економіки — зокрема, дорожнього будівництва тощо.

Відповідно, держава вимушена виходити на кредитний ринок з метою залучення значних обсягів додаткових фінансових ресурсів — інакше наслідки для економіки можуть бути катастрофічними.

Проте збільшення присутності держави на кредитному ринку суттєво впливає на кредитні можливості банків та, відповідно, на вартість кредитних ресурсів для сільгоспідприємств.

З огляду на те, що сільгоспідприємства традиційно характеризуються підвищеним рівнем ризиковості діяльності, без фінансової підтримки держави залучення кредитних ресурсів для більшості сільгоспідприємств є недостатнім.

У якості індикаторів впливу карантинних факторів по даному блоку будуть застосовуватись такі:

- динаміка обсягів залучення кредитних ресурсів сільгосптоваровиробниками — в розрізі окремих їх груп;
- зміна вартості кредитних ресурсів для сільгосптоваровиробників;
- динаміка обсягів державної фінансової підтримки шляхом здешевлення кредитних ресурсів для підприємств АПК — як у рамках відповідної програми бюджетної підтримки, так і за рахунок інших напрямів;

— частка вартості кредитних ресурсів, наданих сільгосптоваровиробникам, здешевленої за рахунок ресурсів державної фінансової підтримки;

— обсяги кредитів, залучених сільгосптоваровиробниками з використанням тих чи інших форм державної фінансової підтримки;

— структура залучення кредитних ресурсів сільгосптоваровиробниками (в розрізі галузей та категорій сільгосптоваровиробників).

Блок 3. Державна фінансова підтримка розвитку агропромислового виробництва

Фінансова стабільність аграрного підприємства являється гарантією продовольчої безпеки країни та основою експортного потенціалу для сільськогосподарського виробника, тому держава повинна тримати курс на створення умов для розвитку галузі, впровадження переробки, нових видів аграрного бізнесу, захисту фермерів та реформування галузі [6, с. 110].

В умовах посилення кризових явищ в економіці — що характерно для періоду запровадження карантинних заходів, пов'язаних із пандемією COVID-19 — важлива роль відводиться заходам державного фінансового регулювання, а саме: наданню державної фінансової підтримки розвитку агропромислового виробництва.

Для аграрного сектору економіки України характерний досить низький рівень державної фінансової підтримки за рахунок застосування інструментів бюджетного фінансування. Це є наслідком політики державної фінансової підтримки, що сформувалась ще наприкінці 90-х років минулого століття, тобто понад двадцять років по тому.

Відповідно до сформованої на той час моделі державної фінансової підтримки розвитку аграрного сектору економіки, ключова роль відводилась податковим преференціям, а не прямому бюджетному фінансуванню, як це прийнято в європейській практиці.

Після часткового демонтажу сформованої понад двадцять років по тому моделі державної фінансової підтримки розвитку сільського господарства, значимість бюджетного фінансування як форми державної фінансової підтримки розвитку аграрного сектору економіки суттєво не зросла.

Це, з одного боку, дещо обмежує перспективи розвитку аграрної галузі в Україні, а з іншого — суттєво зменшує негативний вплив карантинних заходів на сектор в умовах, коли державні фінансові ресурси є обмеженими.

Форми впливу карантинних заходів на аграрний сектор економіки, представлені в цьому блоці, можуть бути оцінені за такими показниками — індикаторами:

— динаміка обсягів державної фінансової підтримки розвитку аграрного сектору економіки — загалом та в розрізі окремих категорій сільгосптоваровиробників;

— зміна частки видатків, що спрямовуються на підтримку аграрного сектору економіки, в загальних обсягах бюджетних видатків;

— зміна структури державної фінансової підтримки розвитку аграрного сектору економіки;

— зміна частки представників малого аграрного бізнесу у загальних обсягах державної фінансової підтримки розвитку сільського господарства.

Блок 4. Податкове регулювання

Як показує світовий досвід, застосування податкових важелів стимулювання розвитку агропромислового виробництва є досить дієвим і використовується практично всіма країнами в умовах пандемії COVID-19.

З одного боку, в умовах запровадження карантинних заходів можуть зменшуватись обсяги податкових надходжень — передусім до бюджетів територіальних громад. Внаслідок цього фінансові можливості муніципалітетів зменшаться, що негативно позначиться, зокрема, на розвитку сільських територій та рівні соціальних послуг для сільського населення.

З іншого боку, з огляду на те, що податки є елементом витрат, зменшення податкових виплат може зумо-

вити зниження вартості сільськогосподарської продукції, що позитивно позначиться на рівні її цінової доступності для населення.

Система оподаткування, що застосовується у сільському господарстві України, є певною мірою унікальною, оскільки передбачає застосування спеціального режиму оподаткування доходів. Відповідно до нього, сума податкових зобов'язань не залежить від величини одержуваних доходів та прибутків і є фіксованою з гектара використовуваних угідь.

Це суттєво зменшує вплив карантинних заходів на обсяг податкових платежів, що сплачуються сільгосптоваровиробниками.

Варто звернути увагу й те, що значна частина сільгосптоваровиробників — насамперед, представників мікро- та дрібного аграрного бізнесу — фактично уникає сплати податків внаслідок використання наявних податкових преференцій та неузгодженості механізмів оподаткування.

З огляду на це, вплив карантинних заходів на податкові відносини у сільському господарстві буде суттєво менш відчутним, ніж в європейських країнах.

Форми впливу карантинних заходів на аграрний сектор економіки, представлені в цьому блоці, можуть бути оцінені за наступними показниками — індикаторами:

— зміна обсягу податкових платежів, сплачених сільгосптоваровиробниками — загалом та в розрізі окремих їх категорій;

— зміна структури податкових платежів, сплачених сільгосптоваровиробниками;

— обсяг наданих сільгосптоваровиробникам податкових преференцій;

— динаміка податкового боргу сільгосптоваровиробників та його структура в розрізі видів обов'язкових платежів та окремих категорій сільгосптоваровиробників;

— динаміка бюджетної заборгованості перед сільгосптоваровиробниками внаслідок несвоєчасного повернення надмірно сплачених сум податків — передусім податку на додану вартість.

Блок 5. Страховий захист

Страхування, як і кредитування, є невід'ємним елементом фінансового механізму функціонування аграрного сектору економіки.

Для природних факторів у сільському господарстві є чи не найбільш відчутною — це вимагає формування належного страхового забезпечення діяльності суб'єктів господарювання.

Наявність належного рівня страхового захисту здатна у короткостроковому періоді покрити негативні наслідки реалізації страхових ризиків — у тому числі й недотримання доходів внаслідок запровадження карантинних заходів.

Проте у разі довготривалого застосування карантинних заходів страхування не здатне компенсувати суб'єктам господарювання втрачених доходів.

Пандемія COVID-19 негативно вплинула на обсяги доступних фінансових ресурсів на фінансових ринках, обмеживши й можливості страхування.

Водночас рівень страхового забезпечення сільськогосподарських товаровиробників в Україні все перебуває на суттєво нижчому рівні, ніж в європейських країнах.

Відповідно, вплив карантинних заходів буде менш відчутним, ніж у країнах з розвиненим ринком сільськогосподарського страхування.

Також необхідно враховувати, що можливості сільгосптоваровиробників щодо збільшення рівня страхового забезпечення в умовах дії карантинних заходів можуть бути дещо обмеженими — з огляду на втрату частини доходів.

Форми впливу карантинних заходів на аграрний сектор економіки, представлені в цьому блоці, можуть бути оцінені за такими показниками — індикаторами:

— динаміка застрахованих площ сільгоспугідь та поголів'я сільгосптварин — у розрізі видів страхування та категорій сільгосптоваровиробників;

— частка договорів страхування, оформлених із державною фінансовою підтримкою;
— частка державної фінансової підтримки у загальних обсягах сплачених страхових премій.

ВИСНОВКИ

Сільське господарство може ефективно розвиватися за умов пропорційності і збалансованості використання наявного та потенційного обсягу фінансових ресурсів, що забезпечують фінансовий потенціал і відіграють визначну роль у сталому функціонуванні аграрної галузі. Водночас динамічність ринкового середовища практично завжди обумовлює зміну умов фінансування сільського господарства [7, с. 121]. Карантинні заходи, пов'язані з пандемією COVID-19, не лише змінили умови фінансування аграрної галузі, але обмежили можливості використання доступних фінансових ресурсів суб'єктами господарювання. Відтак з метою розроблення ефективних механізмів фінансової підтримки аграріїв виникла потреба вивчити і оцінити їх фінанси у розрізі таких елементів: фінансове забезпечення, кредитне забезпечення, державна фінансова підтримка, податкове регулювання, страховий захист, соціальні трансферти. Встановлення пропорційності всіх елементів фінансових відносин в аграрній галузі, можливостей їх використання в умовах дії карантинних заходів, дозволить розробити ефективні механізми підтримки сільськогосподарських виробників.

Запропоновані в цьому дослідженні методологічні підходи до оцінювання впливу карантинних заходів, пов'язаних з COVID-19, на фінансову складову аграрного сектору економіки дозволяють виявити ризики зниження фінансового потенціалу сільськогосподарських виробників та обґрунтувати стратегічні напрямки посилення їх фінансової безпеки.

Оскільки діяльність сільськогосподарських підприємств є досить ризиковою, а її результати залежать від цілого ряду зовнішніх нерегульованих факторів, доцільно здійснювати прогнозування показників формування та використання фінансових ресурсів і їх прибутковості за методом імітаційного моделювання [8, с. 129]. Визначений у статті перелік індикаторів-показників для глибокої оцінки кожного блоку фінансової складової аграрної економіки дає змогу всебічно підійти до моделювання сценаріїв розвитку фінансового забезпечення аграрних підприємств в умовах дії карантинних заходів.

Література:

1. Венцель В., Пилипів В., Слободян Р. Вплив пандемії Covid-19 на місцеві фінанси. Звіт. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/716/ULEAD_COVID19_Report_29.04.2021_.pdf
2. World Bank, (2020), Commodity Markets Outlook: Implications of COVID-19 for Commodities. A World Bank Group Report. April 2020. 89 p.
3. Наслідки епідемії COVID-19 та карантинних заходів для провідних секторів економіки України: кабінетне дослідження. ГО "Центр прикладних досліджень" за підтримки Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні. Липень 2020 р. 55 с.
4. Консенсус-прогноз "Україна: вплив COVID-19 на економіку і суспільство" (бачення постпандемічного розвитку у 2020—2024 рр. очима експертів та молоді). Департамент стратегічного планування та макроекономічного прогнозування Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства. Серпень 2020. 50 с.
5. COVID-19 в странах Центральной Азии: последствия и ответные политические меры. Tackling coronavirus (COVID-19): Contributing to a global effort. OECD. June 2020. 62 p.
6. Петлюк Л.О., Медведкова Н.С. Державна підтримка у забезпеченні розвитку аграрного сектору економіки України. Економіка та держава. 2021. № 2. С. 105—111. DOI: 10.32702/2306#6806.2021.2.105

7. Трусова Н.В. Макроекономічний аналіз факторів формування фінансового потенціалу сільського господарства. Облік і фінанси. 2015. № 1 (67). С. 120—125.

8. Шаповал Л.П., Перепелиця І.С. Імітаційне моделювання фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств. Облік і фінанси. 2015. № 3 (69). С. 124—129.

References:

1. Ventsel, V., Pylypiv, V. and Slobodian, R. (2021), "The impact of the Covid-19 pandemic on local finances. Report", available at: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/716/ULEAD_COVID19_Report_29.04.2021_.pdf, (Accessed 12.08.2021).
2. World Bank, (2020), Commodity Markets Outlook: Implications of COVID-19 for Commodities. A World Bank Group Report, Washington, USA.
3. ГО "Tsentr prykladnykh doslidzhen" (2020), Naslidky epidemii COVID-19 ta karantynnykh zakhodiv dlia providnykh sektoriv ekonomiky Ukrainy: kabinetne doslidzhennia [Consequences of the COVID-19 epidemic and quarantine measures for the leading sectors of Ukraine's economy: a case study], Kyiv, Ukraine.
4. Departament stratehichnoho planuvannia ta makroekonomichnoho prohnozuvannia Ministerstva rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva. (2020), Konsensus-prohnoz "Ukraina: vplyv COVID-19 na ekonomiku i suspilstvo" (bachennia postpandemichnoho rozvytku u 2020—2024 rr. ochyma ekspertiv ta molodi) [Consensus forecast "Ukraine: the impact of COVID-19 on the economy and society" (vision of post-pandemic development in 2020—2024 through the eyes of experts and youth)], Kyiv, Ukraine.
5. OECD (2020), COVID-19 v stranah Central'noj Azii: posledstviya i otvetnye politicheskie mery [COVID-19 in Central Asia: Implications and Policy Responses. Tackling coronavirus (COVID-19): Contributing to a global effort], Paris, France.
6. Petliuk, L.O. and Miedvedkova, N.S. (2021), "State support in ensuring the development of the agricultural sector of the Ukrainian economy", Ekonomika ta derzhava, vol. 2, pp. 105—111. DOI: 10.32702/2306#6806.2021.2.105
7. Trusova, N.V. (2015), "Macroeconomic Analysis of Agriculture Financial Potential Formation Factors", Oblik i finansi, vol. 1 (67), pp. 120—125.
8. Shapoval, L.P. and Perepelytsia, I.S. (2015), "Simulation Modelling of Financial Support for Agricultural Companies", Oblik i finansi, vol. 3 (69), pp. 124—129.

Стаття надійшла до редакції 01.09.2021 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net
тел.: (044) 223-26-28, (044) 458-10-73